

Stanisław Krajewski – geolog karpacki i naftowy, redaktor i historyk geologii

Jerzy B. Miecznik¹

Stanisław Krajewski – Carpathian and petroleum geologist, publishing editor and geological historian.
Prz. Geol., 67: 227–234.

Abstract. Polish geologist, Dr. Stanisław Krajewski (1890–1968), studied geology and geography at the Jan Kazimierz University of Lwów (Lviv) and geology at the University of Lausanne under the guidance of Professor Maurice Lugeon. He participated in World War I as a Polish Legion soldier. After the war, Stanisław Krajewski worked as a petroleum geologist at Boryslaw (Boryslav), which was the major petroleum mining center in the Polish Carpathians. He also conducted research on the geological structure of the Flysch Carpathians in terms of prospecting for crude oil and natural gas occurrences. In 1931, Stanisław Krajewski was employed at the Polish Geological Institute (PGI) in Warsaw for editing and publishing jobs, while not abandoning seasonal geological investigations in the Carpathians, which he continued until the outbreak of World War II in 1939 and later during the wartime. In 1945, he returned to work as a publishing editor at the PGI, and participated in the post-war reorganization of the Polish geology. In the period of 1951–1961, Stanisław Krajewski was a lecturer at the Faculty of Geology, University of Warsaw. In 1953, he became the Editor-in-Chief of the newly formed Wydawnictwa Geologiczne, in which he worked until his death, dealing with the history and popularization of geological sciences.

Keywords: the Carpathians, petroleum geology, Geological Station at Boryslaw (Boryslav), Polish Geological Institute in Warsaw, history of geological sciences

Stanisław Marian Krajewski (1890–1968), geolog karpacki i naftowy, redaktor i wydawca oraz wykładowca akademicki, zapisał się w pamięci ludzi, którzy go znali, jako człowiek powszechnie ceniony i lubiany za swoją prawosć, otwartość, życzliwość oraz bezinteresowność, a także wielkie zaangażowanie w sprawy geologii. Profesor Edward Passendorfer pisał o nim: *Dr Krajewski był żywą kroniką geologiczną. Żadne ważniejsze wydarzenie w Polsce czy świecie nie uszło jego uwagi.* Znalazło to odbicie w jego dorobku w dziedzinie popularyzacji nauk geologicznych i historii geologii, słabo dziś pamiętanym (Passendorfer, 1969; Mioduszevska, 1969, 1971; Wójcik; 1969; Barczyk, 2002a, b; Garbowska, 2004).

Krajewski pochodził z urzędniczej rodziny o ziemiańskich korzeniach, od kilku pokoleń osiadłej we Lwowie, jego ojciec Izydor Krajewski był urzędnikiem sądowym. Urodził się 18 listopada 1890 r. w uzdrowisku Obermais pod Meranem, w ówczesnym południowym Tyrolu w Austrii (obecnie Maia Alte w Merano, Górna Adyga, Włochy), gdzie jego matka Olga z domu Rodakowska² przebywała na leczeniu, osierocając go kilka miesięcy po porodzie. Po wczesnej śmierci ojca w 1894 r. wychowanie małego Stasia wzięły na siebie jego ciotki. Od dziesiątego roku życia mieszkał na stancjach. Na poziomie szkoły powszechnej i pierwszych lat gimnazjalnych nauki pobierał w domu, a jednym z jego nauczycieli był Jan Nowak, student geologii na Uniwersytecie Lwowskim (ULw), w przyszłości profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ). To on rozbudził w swoim podopiecznym zainteresowanie naukami przyrodniczymi. Począwszy od trzeciej klasy Krajewski uczęszczał do IV Gimnazjum we Lwowie, gdzie przyrody (historii naturalnej) uczył Wilhelm Friedberg, późniejszy profesor paleontologii na uniwersytetach w

Ryc. 1. Stanisław Krajewski

Poznaniu i Krakowie. Kontakty z Nowakiem Krajewski odnowił w wyższych klasach gimnazjum, odbywając z nim wycieczki geologiczne w rejonie Lwowa. Podczas wakacji 1908, 1909 i 1911 r. w południowej okolicy Miechowa zbierał faunę senońską, którą Jan Nowak opisał wraz ze zbiorami Zejsznera. Maturę zdał z odznaczeniem w 1909 r. i wstąpił na ULw, podejmując studia przyrodnicze, głównie geologię u prof. Rudolfa Zuberera i geografii u prof. Eugeniusza Romera.

¹ Emerytowany pracownik Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego; jerzybartm@gmail.com

² Spokrewniona z Henrykiem Rodakowskim (Wrońska B., 2018 – inf. ustna).

Wiosną 1913 r. wyjechał na dalsze studia do Szwajcarii, do Lozanny do sławnego już wówczas Maurice'a Lugeona, wielkiego badacza tektoniki alpejskiej i twórcy płaszczowinowej teorii budowy Tatr i Pienin w 1903 r. Lugeon – wspominał Krajewski – był wielkim przyjacielem Polski i skupiał koło siebie polskich geologów, jako swych uczniów. Przede mną był tam Mieczysław Limanowski, a jednocześnie ze mną – Ferdynand Rabowski, Ludwik Horwitz i Bohdan Świdorski. Odbywałem liczne wycieczki po Alpach z Lugeonem i jego uczniami. Wnet otrzymałem (...) temat pracy doktorskiej dotyczący pewnego odcinka Jury Szwajcarskiej w okolicy jeziora Lac de Joux i miasteczka Vallorbe na granicy francuskiej (Krajewski, 1967, 1970; Miecznik, 2017).

Wybuch I wojny światowej spowodował, że Krajewski podjął decyzję o przerwaniu studiów i szybkim powrocie do Polski. Wstąpił do Legionów w składzie tzw. plutonu szwajcarskiego, złożonego głównie ze studentów i robotników, których wojna zaskoczyła w Szwajcarii, i walczył w 2 pułku piechoty Karpackiej Brygady. W maju 1915 r. pod Mamajowcami k. Czerniowców na Bukowinie dostał się do niewoli rosyjskiej, w której spędził ponad cztery lata. Do Lwowa powrócił w sierpniu 1919 r. (Krajewski, 1952, 1953a, 1967, 1970).

W odnalezieniu się w nowej sytuacji pomógł Krajewskiemu jego szkolny nauczyciel Jan Nowak, wówczas komendant geologiczno-naftowy w Krośnie³, który skierował go do Borysławia, największego ośrodka górnictwa naftowego w polskich Karpatach, gdzie dr Konstanty Tołwiński przygotowywał reaktywację zniszczonej podczas wojny Stacji Geologicznej. Pracę w stacji Krajewski rozpoczął w marcu 1920 r. na stanowisku asystenta, a następnie geologa, ale wcześniej wraz ze swoim szefem Tołwińskim krótko pracował w Państwowym Instytucie Geologicznym (PIG). W maju 1920 r. obaj zostali współpracownikami Państwowego Urzędu Naftowego, aż do jego zamknięcia w 1923 r. (Wdowiarz, 1960; Krajewski, 1967; Miecznik, 2018).

W dramatycznym roku 1920 Krajewski wrócił jeszcze na krótko do wojska (sierpień–wrzesień) i uczestniczył w przełomowym momencie wojny polsko-bolszewickiej, służył w 54 pułku piechoty Strzelców Kresowych.

Działalność Krajewskiego w Stacji Geologicznej w Borysławiu (przekształconej później w Karpacki Instytut Geologiczno-Naftowy) była wielokierunkowa, co wynikało z rozległości zadań tej placówki o charakterze służby geologicznej. Głównym celem powołanej w 1912 r. stacji była fachowa obsługa geologiczna górnictwa naftowego i ochrona złóż przed rabunkową gospodarką i zawodnieniem, a jednocześnie rozpoznawanie budowy geologicznej Karpat na potrzeby przemysłu naftowego, czyli odkrywanie nowych złóż. Jako geolog kopalniany Krajewski gromadził i porządkował materiały wiertnicze, próbki z wierceń, dane z dzienników wiertniczych na temat objawów ropy, gazu, wód słodkich i solanek oraz postępów wiercenia, a także dane o wielkości produkcji. Materiały były wykorzystywane w różnych ekspertyzach geologiczno-technicznych, na ich podstawie powstawały mapy i przekroje geologiczne, monografie kopalń i pól naftowych oraz opara-

cowania stosunków geologicznych i fizykochemicznych złóż ropy, gazów i towarzyszących im solanek (Krajewski, 1958, 1967; Miecznik, 2018).

Równolegle Krajewski uczestniczył w badaniach budowy geologicznej Karpat Wschodnich, prowadząc prace kartograficzne głównie w skali 1 : 25 000. W roku 1924 doktoryzował się na podstawie rozprawy *Szkic geologiczny okolicy Opaki* (arkusz Stary Sambor) na Uniwersytecie Jana Kazimierza (UJK) u prof. Wojciecha Rogali, jej koreferentem (recenzentem) był prof. Józef Siemiradzki (Krajewski, 1924, 1952). Swoimi badaniami terenowymi objął następnie fragmenty arkuszy Turka i Skole (Krajewski, 1927a, 1928). Warto wspomnieć, że arkusz Skole był jednym z dwóch opracowanych i opublikowanych w latach międzywojennych arkuszy karpackich *Ogólnej mapy geologicznej Polski w skali 1 : 100 000* i pierwszą seryjną mapą geologiczną Karpat od czasu wydania *Atlasu geologicznego Galicji*. Głównym autorem arkusza był K. Tołwiński, ale udział Krajewskiego w jego przygotowaniu był znaczący (Tołwiński, 1935; Krajewski, 1967; Książkiewicz, 1960; Skoczylas, 1985, 2009).

W roku 1925 w Borysławiu odbył się I Zjazd Asocjacji Karpackiej powołanej podczas XIII Sesji Międzynarodowego Kongresu Geologicznego w Brukseli w 1922 r. dla rozwinięcia współpracy geologów Polski, Rumunii, Czechosłowacji i Jugosławii. Pierwotnie zjazd był planowany na 1923 r., a organizacja miała należeć do Polskiego Towarzystwa Geologicznego, jednak do realizacji przedsięwzięcia nie doszło (Goetel, 1923; Geologiczna konferencja..., 1923; Gawęł, 1963). Z pewnością do urzędzenia zjazdu Stacja Geologiczna w Borysławiu była najlepiej predysponowana, dysponowała doświadczeniem we współpracy z przemysłem naftowym. Jej szef Tołwiński był jednocześnie (od 1923 r.) kierownikiem Wydziału Naftowo-Solnego PIG (z siedzibą w Borysławiu), a działalność jego i skupionych wokół niego geologów karpackich (Bujalski, Jabłoński, Krajewski, Weigner i in.) oraz Świdorskiego przyniosła, jak pisał Stanisław Wdowiarz: *szereg doskonałych nowoczesnych opracowań kartograficznych do dziś będących podstawą znajomości niektórych części Karpat* (Wdowiarz, 1960). Wykorzystano je do przygotowania na zjazd *Mapy geologicznej polskich Karpat wschodnich* (od Borysławia do Prutu) w skali 1 : 200 000 (Bujalski i in., 1925), *cenionej do dziś* (Jawor, Kruczek, 1994). Obok PIG, który partycypował w finansowaniu prac kartograficznych, udział w doprowadzeniu do I Zjazdu Asocjacji Karpackiej miały także katedry geologii uniwersytetów z Krakowa i Lwowa oraz prominentni profesorowie: Walery Goetel i Jan Nowak (Książkiewicz, 1960; Wdowiarz, 1960; Gawęł, 1963). Rola Krajewskiego była ważna zarówno na etapie organizacji, jak i realizacji zjazdu w Borysławiu i związanych z nim licznych wycieczek geologicznych. Pani Ewa Górską-Schumacher, wnuczka Konstantego Tołwińskiego, dobrze zapamiętała nazwisko Krajewskiego, wspomnianego przez dziadka jako najbliższego i najbardziej zaufanego współpracownika (Górską-Schumacher E., 2017 – inf. ustna).

W kolejnych latach Krajewski kartował w Karpatach środkowych, głównie w rejonie Sanoka (Krajewski, 1929, 1930, 1931). W roku 1927 brał udział w II Zjeździe Asocja-

³ Podczas wojny Nowak służył w armii austriackiej jako oficer. Wskutek odniesionych ran został wycofany z frontu i zatrudniony przy zmilitaryzowanych komendach naftowych Zagłębia Borysławskiego i Krośnieńskiego jako referent geologiczny. Po upadku Austro-Węgier dalej prowadził sprawy naftowe w Krośnie, tyle że w wojsku polskim, na stanowisku komendanta geologiczno-naftowego, aż do zwolnienia z wojska w grudniu 1919 r. (Maślankiewicz, 1964).

cji Karpackiej w Rumunii oraz w II Zjeździe Geografów i Etnografów Słowiańskich w Polsce, jako organizator wycieczek geologicznych w okolicach Borysławia, do których przygotował drukowany przewodnik (Krajewski, 1927b). Uczestniczył także w przygotowaniu I Zjazdu Geologiczno-Naftowego we Lwowie w 1929 r. (Pamiętnik..., 1930).

Osobną działalność dr. Krajewskiego stanowiła dydaktyka. W latach 1920–1931 był nauczycielem mineralogii i geologii, najpierw w reaktywowanej po wojnie średniej Szkole Górniczej i Wiertniczej w Borysławiu, a po jej likwidacji, od roku 1928, w nowej Państwowej Szkole Wiertniczej (Krajewski, 1967; Kapała, 1995). Jednocześnie prowadził w Karpatach letnie kursy terenowe dla studentów geologii z Uniwersytetów Jagiellońskiego i Warszawskiego oraz Akademii Górniczej w Krakowie, wśród których znaleźli się późniejsi profesorowie: Antoni Gaweł, Zbigniew Sujkowski, Henryk Świdziński, Stefan Zbigniew Różycki, Stanisław Jaskólski.

Na szczególną uwagę zasługuje jego udział w pracach redakcyjnych i wydawniczych w Stacji Geologicznej, które obejmowały: mapy, atlasy, biuletyny i ważny miesięcznik naftowy *Statystyka Naftowa* (w latach 1926–1930), potem kilkakrotnie zmieniający tytuł (Krajewski, 1958, 1967; Mioduszevska, 1969; Wójcik, 1969; Pawłowski, 1995b).

W roku 1928 Krajewski rozpoczął pracę w PIG, nie opuszczając Stacji Geologicznej. Do rozstania doszło w 1931 r., gdy podjął decyzję o przeniesieniu się do Warszawy. Nie zrezygnował z sezonowej pracy terenowej, zajmując się kartowaniem różnych fragmentów Karpat fliszowych (m.in. na arkuszach: Skole, Tuchla, Stary Sambor, Turka, Smorze, Dobromil, Dynów) i kartowaniem uzupełniającym do przygotowywanej przez dr. Henryka Świdzińskiego *Przeglądowej mapy geologicznej polskich Karpat Środkowych* w skali 1 : 200 000 (na ark. Sanok i Gorlice), która została przekazana do druku w 1939 r. (Bohdanowicz, 1946; Książkiewicz, 1960; Tyska, 1960; Krajewski, 1967). Głównym jego zajęciem stała się jednak praca redakcyjna w Wydziale Wydawniczo-Kartograficznym u doc. Jana Samsonowicza. Z chwilą objęcia przez Samsonowicza katedry paleontologii na UJK we Lwowie Krajewski został redaktorem wydawnictw tekstowych PIG⁴ (1935). W 1933 r. ożenił się z Kazimierą z Krukiewiczów, nauczycielką geografii w warszawskich szkołach średnich.

Wkrótce po przyjeździe do Warszawy Stanisław Krajewski zetknął się z Tadeuszem Wiśniowskim, profesorem Politechniki Lwowskiej, wybitnym geologiem i historykiem nauk geologicznych, który po przejściu na emeryturę osiadł w Warszawie (Miecznik, 2017). Kontakty z Wiśniowskim przyczyniły się do rozwinięcia zainteresowań Krajewskiego historią geologii i były dobrą okazją do wprowadzenia go w arkana metodyki badań historycznych (Wójcik, 1969).

Na krótko przed wybuchem wojny, wiosną 1939 r., Stanisław Krajewski został sekretarzem Państwowej Rady

Ryc. 2. Stanisław Krajewski z żoną Kazimierą, 1933 r.

Ryc. 3. Stanisław Krajewski z żoną w Gdyni, lata 30. XX w.

Geologicznej⁵, powstałej w wyniku reorganizacji polskiej służby geologicznej (Rühle, 1960; Wójcik, 1997).

W pierwszych dniach wojny dr Krajewski znalazł się w grupie pracowników PIG ewakuowanych na polecenie ministra przemysłu i handlu na Wołyń i do Lwowa, skąd wraz z innymi wrócił do Warszawy w listopadzie 1939 r. Po wstępnym rozpoznaniu, PIG jako służba geologiczna o dużym potencjale kadrowym i technicznym został przez Niemców włączony do Urzędu Rzeszy do Badań Ziemi (Reichstelle für Bodenforschung) z zachowaniem polskiego personelu, najlepiej znającego geologię okupowanego terenu, co okazało się bardzo korzystne zarówno z punktu

⁴ Redakcję wydawnictw kartograficznych objął dr Henryk Świdziński (Krajewski, 1967).

⁵ Zgodnie z dekretem Prezydenta RP o państwowej służbie geologicznej z dnia 31 marca 1938 r. służbę tę stanowiły: Państwowa Rada Geologiczna i Państwowy Instytut Geologiczny. Przewodniczącym Rady został Karol Bohdanowicz, który pełnił jednocześnie funkcję dyrektora PIG, co wynikało z autorytetu jakim cieszył się w sferach rządowych (wojskowych) i w środowisku geologicznym (Rühle, 1960; Zamecki, 2008).

widzenia bezpieczeństwa polskich pracowników, jak i interesów polskiej geologii i Polskiego Państwa Podziemnego⁶. Angaż Krajewski dostał w grudniu, zimą pracował przeważnie w Warszawie, latem zaś w Karpatach z siedzibą w Jaśle. *W tym czasie – wspominał Krajewski – zrobiłem zestawienie arkusza Sanok 1 : 100 000 wraz z tekstem, wykonałem kartotekę miejscowości z makrofauną (Metazoa) w północnych Karpatach fliszowych wraz z tekstem oraz kontynuowałem dorywczo zdjęcia geologiczne w Karpatach fliszowych, na arkuszach: Dynów, Jasło i Strzyżów (Krajewski, 1967).* Po ucieczce Niemców w sierpniu 1944 r. przebywał pod Brzozowem, w listopadzie rozpoczął pracę w tworzącym Instytucie Naftowym w Krośnie (Pawłowski, 1995a), gdzie pozostawał do października 1945 r., kartując na arkuszu Sanok. W grudniu 1944 r. wziął udział w Zjeździe Naftowym w Krośnie, w odległości kilkunastu kilometrów od linii frontu (Krajewski, 1967).

W listopadzie 1945 r. dr Krajewski wrócił do Państwowego Instytutu Geologicznego, który z powodu odbudowy zrujnowanej podczas powstania warszawskiego siedziby w stolicy okresowo wraz z dyrekcją znajdował się w Krakowie. Przeprowadzka do Warszawy rozpoczęła się w listo-

padzie 1946 r. Krajewski objął stanowisko redaktora wydawnictw, przygotowując pierwsze powojenne publikacje i tworząc zespół współpracowników. Wobec ostrego deficytu wykwalifikowanej kadry wykładał także kartografię geologiczną dla pracowników PIG (w 1950 r.), a w związku z projektowaną budową warszawskiego metra prowadził wykłady z geologii dla pracowników organizowanego przedsiębiorstwa „Metrobudowa” (1950/1951). W 1950 r. został skierowany do współpracy z ekipą geologów z ZSRR, wysłaną do Polski w celu zreorganizowania polskiej geologii wg wzorów sowieckich. Konsekwencją tego było jego czasowe przeniesienie (wrzesień 1952–kwiecień 1953) do nowo utworzonego Centralnego Urzędu Geologicznego (CUG), gdzie zajmował się administracją oraz jako naczelnik wydziału w Biurze Dokumentacji Geologicznej statystyką i bilansem zasobów surowców mineralnych (Krajewski, 1952, 1967).

W maju 1953 r. Stanisław Krajewski rozpoczął pracę w nowym przedsiębiorstwie – Wydawnictwach Geologicznych, na stanowisku redaktora naczelnego, a od roku 1957 głównego doradcy naukowego. Wcześniej podjął wykłady na organizowanym Wydziale Geologii Uniwersytetu War-

Ryc. 4. Pracownicy Państwowego Instytutu Geologicznego w dniu objęcia funkcji dyrektora naczelnego przez Jana Czarnockiego w 1947 r. Siedzą od lewej: Henryk Świdziński, Tadeusz Olczak, Józef Jakub Zieliński, Edward Rühle (wicedyrektor), Jan Czarnocki (dyrektor), Stanisław Doktorowicz-Hrebniński, Józef Krzyżkiewicz, Roman Krajewski. W drugim rzędzie piąty od lewej stoi Stanisław Krajewski, szósty Władysław Bobrowski, za nim po prawej Ludwik Wątycha. W czwartym rzędzie, częściowo na tle kolumny (prawej) stoi Julia Hrebnińska, na ostatnim planie przy prawej kolumnie Władysław Pożaryski (z wąsami). Druga na lewo od Pożaryskiego (w głębi, z przedziałkiem) Walentyna Mioduszevska. Na tle lewej kolumny widoczny Józef Gołąb, w górnej części na lewym skrzydle Władysław Karaszewski (strzałka)

⁶ Zainteresowanych szczegółami odsyłam do literatury (np. Janczewski, 1946; Nakielski, 1985; Rühle, Tyski, 1989; Jaworowski, 1989, 2005; Różycki, 1995; Głazek, Znosko 2003; Graniczny i in., 2012; Miecznik, 2017).

szawskiego, w katedrze Geologii Ogólnej, początkowo jako samodzielny pracownik naukowy, a od września 1954 r. jako zastępca profesora. Były to wykłady ze wstępu do geologii, geologii dynamicznej i historycznej oraz monograficzne wykłady z geologii naftowej dla studentów wyższych roczników. Profesor Edward Passendorfer tak wspominał jego działalność: *Wykłady prowadzone żywo, poparte licznymi przykładami z własnych doświadczeń cieszyły się dużą popularnością, a wielka życzliwość jednana mu serca studentów* (Passendorfer, 1969). O dr. Krajewskim z sympatią i uznaniem wypowiadają się dawni studenci: prof. Zbigniew Wójcik, dr Wojciech Salski, dr Maciej Podemski, podkreślając jego erudycję, kulturę osobistą i życzliwość (inf. ustne, 2018). Pracę na UW zakończył po osiągnięciu wieku emerytalnego w 1961 r., natomiast w Wydawnictwach Geologicznych pozostał do ostatnich chwil życia, jako doradca naukowy (Krajewski, 1967; Mioduszevska, 1969, 1971; Wójcik, 1969; Barczyk, 2002b).

Ryc. 5. Stanisław Krajewski i Antoni Gawel na XXVIII Zjeździe Polskiego Towarzystwa Geologicznego w Szczecinie w 1955 r., fot. Kazimierz Maślankiewicz

Krajewski chętnie wracał do bliskiej mu problematyki karpackiej. Był inicjatorem i uczestnikiem badań (w latach 1951, 1955, 1956) w rejonie nieistniejącego już Bukowca w pobliżu Przełęczy Użockiej, w najbardziej zdewastowanej, bezludnej i dzikiej wówczas części Bieszczad, co dawało wyprawom egzotyczny posmak. Ich celem było wyjaśnienie pozycji geologicznej odkrytej w 1926 r. przez prof. Wojciecha Rogalę świetnie zachowanej fauny eoceńskiej. Wyniki badań zostały przedstawione przez dr. Andrzeja Ślęczkę, prof. Wilhelma Kracha i doc. Stanisława Liszkę w 1 zeszytce Rocznika PTG XXXI (Krajewski, 1967). W roku 1958 Krajewski uczestniczył w pierwszym po wojnie Zjeździe Asocjacji Karpacko-Bałkańskiej, zorganizowanym na Ukrainie. Ukończył i opublikował w 1964 r. obszerną pracę o znaleziskach fauny w północnych Karpatach fliszowych, którą przygotował w latach okupacji niemieckiej. Ze względu na konieczność wprowadzenia po wojnie różnych zmian i uzupełnień, skorzystał z pomocy mgr Jadwigi Urbaniak z UJ. W pracy znajduje się opis ok. 430 miejscowości z 500 miejscami występowania makrofauny (ok. 1600 form), oparty na 250 publikacjach 120 autorów z lat 1837–1963 (Krajewski, Urbaniak, 1964).

W dorobku dr. Stanisława Krajewskiego istotną rolę odgrywa popularyzacja historii nauk geologicznych – na szersze zajmowanie się historią geologii brakowało mu czasu i warunków, ale i tu miał osiągnięcia. Działalność w tym zakresie podjął przed wojną, zainspirowany przez prof. Tadeusza Wiśniowskiego. Początkowo były to głównie wspomnienia pośmiertne o polskich geologach: T. Wiśniowskim, G. Bukowskim, S. Weignerze, a później o L. Horwitzu, J. Czarnockim i innych. Jako nauczyciel uniwersytecki wiele informacji historycznych wprowadzał do swoich wykładów, szczególnie ze *Wstępu do geologii* (Wójcik, 1969). Wiedzę tę przelał następnie na karty obu wydań podręcznika akademickiego pod redakcją E. Passendorfera

Ryc. 6. Na Zjeździe Asocjacji Karpacko-Bałkańskiej na Ukrainie, wrzesień 1958 r. Na pierwszym planie z papierosem Henryk Świdziński, na prawo od niego Stanisław Krajewski, tuż za nim Zbigniew Obuchowicz (?), nieco dalej w prawo w jasnym kapeluszu Marian Książkiewicz. Fot. ze zbiorów rodzinnych B. Wrońskiej

Ryc. 7. Od lewej: Stefan Zbigniew Różycki, Kazimierz Guzik, Stanisław Krajewski i Władysław Bobrowski, ok. 1960 r.

Ryc. 8. Stanisław Krajewski w warszawskich Łazienkach (?). Fot. Marcin Jabłoński. Ryc. 1–5 i 7–8 z zasobów PAN Muzeum Ziemi

Wstęp do nauk geologicznych (wyd. I) i *Zarys nauk geologicznych* (wyd. II) (Krajewski, 1956, 1968) oraz *Informatora geologa* (Krajewski, 1965). Do ważnych pozycji w jego dorobku należą źródłowe prace biograficzne o M. Lugeonie (Krajewski, 1955) i E. Suessie (Krajewski, 1966).

Krajewski nie był popularyzatorem historii geologii w szerokim tego słowa znaczeniu, choć pisywał do popularnonaukowych *Problemów* (np. artykuł o udziale polskich geologów w badaniu fliszu, Krajewski, 1969a), był autorem biogramów polskich i zagranicznych geologów do *Małej*

Encyklopedii Powszechnej PWN (od 1959 r.) i *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN* (od 1962) (Krajewski, 1967), zaś w Polskim Radiu w 1968 r. przedstawił swoje wspomnienia o M. Limanowskim i L. Horwitzu (Wójcik, 1969). Z powodu śmierci nie udało mu się zrealizować pomysłu nazwania dwóch ulic w Zakopanem imieniem Rabowskiego i Lugeona w celu upamiętnienia ich zasług dla geologii Tatr (Passendorfer, 1969). Większość artykułów, komunikatów i notatek kierował do środowiska geologicznego publikując je głównie w *Przeglądzie Geologicznym*. Jego rozległe znajomości w środowisku geologicznym – wspominała redaktor Walentyna Mioduszevska – *niezwykła pamięć do ludzi i wydarzeń, serdeczność i przyjaźń, jaką darzył wielu swych znajomych, wzajemna sympatia i życzliwość, jaką cieszył się powszechnie – wszystko to stwarzało szczególny klimat najpierw w Zakładzie Wydawnictw Państwowego Instytutu Geologicznego, a następnie Wydawnictwach Geologicznych. Dzięki temu klimatowi, dzięki bezpośrednim, żywym i serdecznym kontaktom dr. Krajewskiego z wielu obecnie czynnymi geologami, dzięki wspomnieniom i opowiadaniom o tych, którzy już odeszli – znajomość środowiska geologicznego u nas, młodszych pracowników, znacznie się rozszerzyła. Nazwiska geologów już nie żyjących przestały być dźwiękiem kojarzącym się tylko z krótszą czy dłuższą listą publikacji. Określały one konkretnych ludzi o bogatej osobowości, często zaakcentowanej interesującą anegdotą* (Mioduszevska, 1969). Rozbudzanie przez Krajewskiego zainteresowań historycznych wśród geologów uchroniło przed zniszczeniem wiele niepowtarzalnych materiałów dotyczących dziejów nauk geologicznych w Polsce, dzięki przekazaniu ich do archiwów Muzeum Ziemi PAN i innych instytucji (Wójcik, 1969). W 1964 r. Krajewski nawiązał kontakt z osobami z kręgu redakcji historycznej *Prac Muzeum Ziemi*, wtedy to udało się Zbigniewowi Wójcikowi namówić go do opublikowania w całości cennego artykułu o Polakach studiujących geologię w Szwajcarii (Krajewski, 1970). Profesor Wójcik pisał potem: *Żalować należy,*

iz nie znalazło się dlań miejsce, gdzie zająłby się intensywnie dziejami nauk geologicznych. Nawet gdy na Uniwersytecie Warszawskim w 1952 r. powołano do życia Wydział Geologii z licznymi katedrami i zakładami, zapomniano stworzyć Katedrę Historii Nauk Geologicznych. Stanisławowi Krajewskiemu powierzono wtedy wykładanie <Wstępu do geologii>. Nie pamiętano o jego pasji historycznej, sam zaś był zbyt skromny, świadomy swego dorobku historycznego <o bardzo różnej wielkości i znaczeniu>, aby wystąpić z projektem zorganizowania takiego warsztatu działalności naukowej i dydaktycznej (Wójcik, 1969).

Opisując różnorodność działalności Stanisława Krajewskiego, nie można pominąć jego aktywności w Towarzystwie Muzeum Ziemi (od 1932 r.) i Polskim Towarzystwie Geologicznym, którego członkiem był od założenia w 1921 r. Działalność w PTG rozwinął po wojnie, kiedy przez 20 lat pełnił różne funkcje w Oddziale Warszawskim, był m.in. dwukrotnie przewodniczącym zarządu. Z wielką energią organizował posiedzenia naukowe i wycieczki. Brał udział we wszystkich powojennych zjazdach PTG i organizował zjazd w 1952 r., odbywający się w okolicach Warszawy⁷ – wspominała Mioduszevska (1971). W 1963 r. otrzymał godność członka honorowego PTG.

Jeden z ostatnich artykułów Krajewskiego (1969) pt. *Verba volant, scripta manent* (tłum. *Słowa ulatują, pismo pozostaje*), opublikowany już po jego śmierci, został poświęcony problemowi przepadania cennych materiałów, rękopisów i twórczych koncepcji zgromadzonych dzięki pracy naukowej, wskutek nie wydania ich drukiem. Nie zawsze przyczyną tego są klęski żywiołowe, katastrofy, czy wojny. Powodem może być brak czasu na przygotowanie pracy do publikacji, niechęć do pisania, trudności wydawnicze, choroba, czy śmierć autora. Powody można mnożyć.

Przygotowując niniejszy artykuł odniosłem wrażenie, że problem ten dotyczy również dorobku dr. Krajewskiego. Nie chodzi tu o wymienioną już publikację o makrofaunie północnych Karpat fliszowych (Krajewski, Urbaniak, 1964), wydaną 20 lat po opracowaniu pierwotnej wersji rękopisu, o której wspominał w swoim artykule, podając jako przykład pomyślnie zakończonej sprawy. Praca powstała w latach okupacji niemieckiej, kiedy stopień obłożenia Krajewskiego obowiązkami był mniejszy niż w normalnych czasach i pewnie dlatego jest ona największa w całym jego dorobku naukowym (236 stron). W normalnych czasach Stanisław Krajewski, odznaczający się wysokimi kwalifikacjami zawodowymi, wielką pracowitością i odpowiedzialnością, był rozchwytywany, zaś jego skromność, dobroć i życzliwość wobec współpracowników sprawiały, że nie umiał odmawiać. W rezultacie wyniki swoich wieloletnich prac terenowych w Karpatach przedstawiał zazwyczaj w formie krótkich sprawozdań publikowanych w „Posiedzeniach Naukowych Państwowego Instytutu Geologicznego”, o których tak napisał po latach: (...) <Posiedzenia Naukowe> odgrywały podwójnie złą rolę w naszej literaturze geologicznej, gdyż – po pierwsze – dawały lakoniczne, przeważnie nie udokumentowane ilustracjami informacje, a po drugie

– demoralizowały autorów, dając im możliwość publikowania wprawdzie szybko, lecz nie opracowanego należycie materiału z ich badań (Krajewski, 1969b). Na pewno nie demoralizowały dr. Krajewskiego, po prostu na więcej nie wystarczało mu czasu.

Stanisław Krajewski zmarł tragicznie 21 grudnia 1968 r., został pochowany na Starych Powązkach w Warszawie w kwaterze 129.

Pani Barbarze Wrońskiej serdecznie dziękuję za rozmowy o Wuju oraz udostępnienie rodzinnych dokumentów. Za przesłane informacje o Wuju dziękuję Pani Lidii Trzeciak. Panu prof. Zbigniewowi Wójcikowi jestem wdzięczny za wspomnienia o dr. Krajewskim, pomoc w identyfikacji niektórych osób na ryc. 4 i recenzję artykułu. Za rozmowy o dr. Krajewskim dziękuję także Panom dr. Maciejowi Podemskiemu i dr. Wojciechowi Salskiemu, a za okazaną pomoc Paniom dr. Agnieszce Pietrzak i mgr Marii Wąsik z archiwum Muzeum Ziemi PAN oraz Paniom z archiwum Uniwersytetu Warszawskiego.

LITERATURA

- BARCZYK W. 2002a – Stanisław Krajewski (1890–1968), z-ca prof. dr – geolog kopalniany, kartograf. Księga Pamiątkowa Absolwentów Wydziału Geologii 1952–2002. Stow. Absolwentów Wydz. Geol. UW, Warszawa: 138–139.
- BARCZYK W. 2002b – Kalendarium. Księga Pamiątkowa Absolwentów Wydziału Geologii 1952–2002. Stow. Absolwentów Wydz. Geol. UW, Warszawa: 9–95.
- BOHDANOWICZ K. 1946 – Państwowy Instytut Geologiczny w latach 1939–1946. Biul. Państw. Inst. Geol., 25: s. 62.
- BUJALSKI B., JABŁOŃSKI E., TOŁWIŃSKI K., WEIGNER S. 1925 – Mapa geologiczna polskich Karpat Wschodnich 1 : 200 000. Państw. Inst. Geol. Wydz. naftowo-solny, Stacja Geologiczna Borysław, Biul., 10.
- GARBOWSKA J. 2004 – Materiały Stanisława Krajewskiego (1890–1968). [W:] Mat. arch. z zakresu historii nauk o Ziemi w zbiorach Muzeum Ziemi PAN. Cz. VI. PAN Muzeum Ziemi, Warszawa: 54–82.
- GAWĘŁ A. 1963 – O założeniu Asocjacji Karpackiej i jej pierwszym zjeździe w Polsce. Roczn. Pol. Tow. Geol., 33 (1): 5–7.
- GEOLIGICZNA konferencja karpacka w Borysławiu 13–14 maja 1923 r. Stacja Geologiczna w Borysławiu. Biul. 2, s. 40.
- GLĄZEK J., ZNOSKO J. 2003 – Profesor Roland Brinkmann (1898–1995); życie, pomówienia i fakty – przyczynek do okupacyjnej historii geologii w Polsce. Prz. Geol., 51 (4): 299–305.
- GOETEL W. 1923 – XII Międzynarodowy Kongres Geologiczny w Brukseli w 1922 r. Roczn. Pol. Tow. Geol., 1: 96–99.
- GRANICZNY M., MIECZNIK J.B., URBAN H., WOŁKOWICZ K., WOŁKOWICZ S. 2012 – Losy Państwowego Instytutu Geologicznego w czasie II wojny światowej – wspominając tych, co odeszli. Biul. Państw. Inst. Geol., 448: 479–494.
- JANCZEWSKI E. 1946 – Kronika Instytutu od września 1939 do stycznia 1945 r. Biul. Państw. Inst. Geol., 25: 20–27.
- JAWOR E., KRUCZEK J. 1994 – Geologia złóż ropy i gazu. [W:] Wolwicz R. (red.), Historia polskiego przemysłu naftowego. T. 1. Wyd. Muzeum Regionalne PTTK im. A. Fastnachta w Brzozowie, Brzozów-Kraków: 61–131.
- JAWOROWSKI K. 1989 – Państwowy Instytut Geologiczny w badaniach budowy geologicznej Polski. Kwart. Geol., 33 (1): 26–53.
- JAWOROWSKI K. 2005 – Edward Rühle – żołnierz Polski podziemnej (1940–1945). Biul. Państw. Inst. Geol., 414: 63–69.
- KAPAŁA T. 1995 – Zawodowe szkolnictwo naftowe. [W:] Wolwicz R. (red.), Historia polskiego przemysłu naftowego. T. 2. Wyd. Muzeum Regionalne PTTK im. A. Fastnachta w Brzozowie, Brzozów-Kraków: 303–321.
- KRAJEWSKI S. 1924 – Szkic geologiczny okolicy Opaki (z mapą i przekrojami). Stacja Geologiczna w Borysławiu, Biul., 4: s. 34.
- KRAJEWSKI S. 1927a – Sprawozdanie z badań geologicznych wykonanych w lecie 1926 r. w okolicy Mallmannstahlu (arkusz Turka). Spraw. Pol. Inst. Geol., 4 (1–2): 208–225.

⁷ XXV Zjazd w Warszawie poświęcony problematyce czwartorzędu Mazowsza i N Lubelszczyzny oraz kry jurajskiej w Łukowie (Krajewski, 1953b; Maślankiewicz, 1971). Dzisiaj wiadomo, że w okolicy Łukowa występuje co najmniej 12 kier zbudowanych z utworów jurajskich (kelowejskich) i prawdopodobnie triasowych (Wierzbowski i in., 2018)

- KRAJEWSKI S. 1927b – Borysław i okolice. Przew. Kongr. II Zjazdu Geografów i Etnografów w Polsce.
- KRAJEWSKI S. 1928 – Sprawozdanie z badań geologicznych wykonanych w lecie 1927 r. w okolicy Zubrzyca na arkuszu Turka. Spraw. Pol. Inst. Geol., 4 (3–4): 536–554.
- KRAJEWSKI S. 1929 – Sprawozdanie z robót wykonanych w lecie 1928 r. na arkuszu Brzozów-Sanok. Pos. Nauk. Państw. Inst. Geol., 24: 5–9.
- KRAJEWSKI S. 1930 – Sprawozdanie z robót wykonanych w lecie 1929 na arkuszu Brzozów-Sanok. Pos. Nauk. Państw. Inst. Geol., 27: 8–11.
- KRAJEWSKI S. 1931 – Sprawozdanie z robót wykonanych w lecie 1930 na arkuszu Brzozów-Sanok. Pos. Nauk. Państw. Inst. Geol., 30: 27–31.
- KRAJEWSKI S. 1952 – Odpis życiorysu (z 29 X 1952), maszynopis, s. 1. Teczka osobowa S. Krajewskiego K. 3603. Arch. UW.
- KRAJEWSKI S. 1953a – Ankieta personalna z 26 VI 1953, s. 7. Teczka osobowa S. Krajewskiego K. 3603. Arch. UW, Warszawa.
- KRAJEWSKI S. 1953b – Zjazdy Polskiego Towarzystwa Geologicznego (1921–1952). Prz. Geol., 5: 6–14.
- KRAJEWSKI S. 1955 – Maurice Lugeon (1870–1953). Rocznik Pol. Tow. Geol., 23: 191–209.
- KRAJEWSKI S. 1956 – Zarys historii nauk geologicznych. [W:] Passendorfer E. (red.), Wstęp do nauk geologicznych. Wyd. Geol., Warszawa: 565–584.
- KRAJEWSKI S. 1958 – Konstanty Tołwiński, nestor geologów polskich. Prz. Geol., 6 (1): 22–23.
- KRAJEWSKI S. 1965 – Historia nauk geologicznych. [W:] Informator geologa. Wyd. Geol., Warszawa: 53–97.
- KRAJEWSKI S. 1966 – Edward Suess (1831–1914). W pięćdziesiąt rocznicę zgonu. Pr. Muz. Ziemi, 8: 125–145.
- KRAJEWSKI S. 1967 – Autobiografia (dla Archiwum Muzeum Ziemi), maszynopis, s. 11, ze spisem prac publikowanych S. Krajewskiego, s. 6. Spuścizna S.K., sygn. S. 21, j. 16. Arch. Muz. Ziemi PAN, Warszawa.
- KRAJEWSKI S. 1968 – Zarys historii nauk geologicznych. [W:] Passendorfer E. (red.), Zarys nauk geologicznych. Wyd. Geol., Warszawa: 821–847.
- KRAJEWSKI S. 1969a – Udział polskich geologów w badaniach fliszu. Problemy, 4: 242–245.
- KRAJEWSKI S. 1969b – Verba volant, scripta manent. Kwart. Geol., 13 (2): 255–267.
- KRAJEWSKI S. 1970 – Notatka o Polakach studiujących w Szwajcarii nauki geologiczne w latach 1897–1930. Pr. Muz. Ziemi, 15 (1): 21–34.
- KRAJEWSKI S., URBANIAK J. 1964 – Znaleziska fauny w północnych Karpatach fliszowych. Cz. I. Wielokomórkowce (Metazoa). Biul. Inst. Geol., 179: 1–236.
- KSIĄŻKIEWICZ M. 1960 – Badania geologiczne w Karpatach. Czterdzieści lat Inst. Geol. Prace Inst. Geol., 30 (1): 173–188.
- MAŚLANKIEWICZ K. 1964 – Jan Nowak. Wyd. UJ, Kraków, s. 56.
- MAŚLANKIEWICZ K. 1971 – Pięćdziesięciolecie Polskiego Towarzystwa Geologicznego w latach 1921–1971. Roczn. Pol. Tow. Geol., 41 (1): 5–30.
- MIECZNIK J.B. 2017 – O losach polskich geologów. Wokół geologii. Wyd. Państw. Inst. Geol., Warszawa, s. 312.
- MIECZNIK J.B. 2018 – Konstanty Tołwiński – wybitny geolog karpacki, organizator poszukiwań i badań złóż ropy i gazu. Prz. Geol., 66 (4): 209–218.
- MIODUSZEWSKA W. 1969 – Pół wieku pracy wydawniczej. Prz. Geol., 17 (4): 183–184.
- MIODUSZEWSKA W. 1971 – Stanisław Krajewski (1890–1968). Roczn. Pol. Tow. Geol., 41 (1): 65–67.
- NAKIELSKI H. 1985 – Biret i rogatywka. Iskry, Warszawa, s. 200.
- PAMIĘTNIK Pierwszego Zjazdu Geologiczno-Naftowego we Lwowie, 14–15 grudnia 1929. Pol. Inst. Geol., Karpacka Stacja Geol., Warszawa-Borysław-Lwów 1930, s. 185.
- PASSENDORFER E. 1969 – Wspomnienie o dr Stanisławie Krajewskim. Prz. Geol., 17 (4): 182–183.
- PAWŁOWSKI W. 1995a – Instytuty i ośrodki badawcze przemysłu naftowego. [W:] Wolłowicz R. (red.), Historia polskiego przemysłu naftowego. T. 2. Wyd. Muzeum Regionalne PTTK im. A. Fastnachta w Brzozowie, Brzozów-Kraków: 322–361.
- PAWŁOWSKI W. 1995b – Piśmiennictwo naftowe. [W:] Wolłowicz R. (red.), Historia polskiego przemysłu naftowego. T. 2. Wyd. Muzeum Regionalne PTTK im. A. Fastnachta w Brzozowie, Brzozów-Kraków: 362–388.
- RÓŻYCKI S.Z. 1995 – Geologia. [W:] Śródka A. (red.), Historia nauki polskiej, wiek XX. Nauki o Ziemi. PAN Inst. Hist. Nauki, Warszawa: 111–141.
- RÜHLE E. 1960 – Przegląd działalności Instytutu Geologicznego (1919–1959). Prace Inst. Geol., 31 (1): 5–55.
- RÜHLE E., TYSKI S. 1989 – Wspomnienie o losach wojennych pracowników i współpracowników Państwowego Instytutu Geologicznego w czasie drugiej wojny światowej. Kwart. Geol., 33 (1): 13–27.
- SKOCZYLAŚ J. 1985 – Rozwój poznania budowy geologicznej Polski w latach 1918–1939. PAN Inst. Historii Nauki, Oświaty i Techniki. Zakł. Nar. Im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 264.
- SKOCZYLAŚ J. 2009 – Polska kartografia geologiczna XX-lecie międzywojennym. Prz. Geol., 57 (5): 369–374.
- TOŁWIŃSKI K. 1935 – Arkusz Skole. Ogólna mapa geologiczna Polski w skali 1 : 100 000. Wyd. Państw. Inst. Geol., Warszawa.
- TYSKA M. 1960 – Kartografia geologiczna. Czterdzieści lat Inst. Geol., 30 (1): 391–405.
- WDOIARZ S. 1960 – Badania złóż ropy naftowej i gazu. Czterdzieści lat Inst. Geol. 1919–1959. Pr. Inst. Geol., 30 (1): 267–281.
- WIERZBOWSKI A., ŚWIDER M., KRZECZYŃSKA M., SZCZYGIEL W. 2018 – Nowe odkrycie w krach mezozoicznych w okolicach Łukowa i jego znaczenie dla promocji geoturystycznej regionu. Prz. Geol., 66 (11): 706–712.
- WÓJCIK Z. 1969 – Stanisław Krajewski 1890–1968. Kwart. Hist. Nauki i Techniki, 4: 705–711.
- WÓJCIK Z. 1997 – Karol Bohdanowicz. Szkic portretu badacza Azji. Wyd. Pol. Tow. Ludoznawcze, Oficyna Wyd. Biblioteka Zesłańca, Państw. Inst. Geol., Warszawa-Wrocław, s. 411.
- ZAMEŃCKI Ł. 2008 – Reorganizacja Państwowego Instytutu Geologicznego w latach poprzedzających II wojnę światową – w obliczu konieczności zmiany polityki surowcowej państwa. Prz. Geol., 56 (3): 209–211.